

Ikoniska färger, motiv och mönster från 10-gruppen, Persons och Svenskt Tenn.

Den svenska textilindustrin var något sena med att knyta kända formgivare till sig. Men när de gjorde det skapades tyger som är lika omtyckta nu som när de kom på 1950-talet. Detta är berättelsen om mönsterpionjärerna bakom några av våra mest tidlösa textilier.

TEXT HEDVIG ANDERSSON

I DAG ARBETAR UNGEFÄR 7 000 personer med textiltillverkning i Sverige, och ytterligare 15 000 inom inköp, produktion och design. Den svenska textilindustrin befinner sig långt ifrån den basnäring den en gång var, men den svenska textildesignen står sig stark. Textilbranschen var på 1700-talet i Europa den första att mekaniseras och bidrog till att lägga grunden till den industriella revolutionen. England var föregångsland med *Spinning Jenny* som konstruerades av James Hargreaves 1764 och blev först med storskalig, industrialiserad textiltillverkning. I Sverige drog de första textilindustrierna igång verksamheten i början av 1800-talet och tillverkningen skedde framför allt i Göteborg, Norrköping, Sjuhäradsbygden och Skåne. 1911 fanns 175 textilfabriker bara i Norrköping. Från slutet av 1800-talet till mitten av 1900-talet hade den svenska textiltillverkningen en skarpt uppåtgående kurva. Det så kallade textilriket kring Sjuhäradsbygden med Borås som centrum hade, och har fortfarande, en central roll. Här grundades Rydboholms Väfverifabrik, Sveriges första mekaniska bomullsväveri, 1834. Med de textila verksamheterna föddes ett behov av relaterade verksamheter och spinnerier och färgerier slog upp

portarna i området. 1869 grundades Borås Wäfveri som var verksamt fram till 2010 när det då börsnoterade bolaget gick i konkurs.

Mönster vävdes eller broderades vanligtvis på tyger men även olika typer av tryck förekom, i äldre tider blocktryck och under senare delen av 1800-talet utvecklades industriellt rotationstryck. Handtryck blev populärt på 1920-talet och blev, trots att det möttes med viss skepsis, ett alternativ till tidskrävande broderier. Marie Odenbring Widmark som tillsammans med Anna Lindqvist skrivit boken *Tryckta tyger för alla tillfällen*, menar att handtrycket till viss del var en reaktion mot industrialiseringen och det massproducerade.

– På 1920-talet gick kvinnorna kurser i handtryck för att kunna hålla på själva hemma. I kölvattnet av industrialismen och William Morris idéer om det småskaliga, handgjorda och den goda designen som kom som motreaktion till det industrialiserade och massproducerade blev handtrycket populärt.

I jämförelse med exempelvis glasindustrin var textiltillverkarna sena med att knyta konstnärer och arkitekter till sig. Borås Wäfveri blev på 1930-talet bland de första att anställa en mönsterritare. →

FOTO: ERIK HOLMÉN / NORDISKA MUSEET

Vänster: Astrid Sampe, chef för Nordiska Kompaniets textilkammare, vid sitt arbetsbord. **Ovan:** Kökshandduken *Kökstrivsel* i en variant med kråftor på.

– De som ägde textilföretagen åkte till Paris för att köpa in mönster som en mönsterritare sedan anpassade till den svenska marknaden. De ville nog gärna fortsätta göra de här resorna och såg kanske ingen anledning att engagera svenska konstnärer och arkitekter. En annan anledning kan ju vara att det alltid varit kvinnligt med textil och att man därför kanske inte såg på formgivningen som så viktig. Men så anställs framsynta personer som Astrid Sampe på NK:s Textilkammare och Eva Ralf på Gamlestadens fabriker, och de börjar bjuda in konstnärer och arkitekter, fortsätter hon.

ASTRID SAMPE, SOM SKULLE komma att bli en viktig aktör för den svenska mönsterformgivningen, föddes i textilriket i Sjuhäradsbygden som dotter till textiltillverkaren Otto Sampe. Hon utbildade sig på nuvarande Konstfack, och på Royal College of Art i London. 1937 blev hon chef för NK:s nystartade Textilkammare. Två år deltog Textilkammaren på Världsutställningen i New York där Astrid Sampes tyger *Kastanj* och *Axen*, som tryckts på Borås Wäfveri, visades upp. Några år tidigare hade Estrid Ericsson på Svenskt Tenn inlett ett samarbete med Josef Frank.

– En av pionjärerna inom den modernistiska textilkonsten var också textilkonstnären Viola Gråsten som efter en tid på Textilkammaren blev konstnärlig ledare för hemtextilen på Mölnlycke Väfveri AB, berättar Marie Odenbring Widmark.

En annan kvinna som spelade en viktig roll på den svenska textilsenen var inredningsarkitekten och textilformgivaren Elsa Gullberg. 1927 grundade hon Elsa Gullberg Textilier och Inredning. Verksamheten beskrivs ofta som Sveriges första moderna inredningsföretag och var den första textilfirman i Stockholm

som sålde egna kollektioner. Här tillverkades handvävda textilier efter kundernas beställning. 1935 utökades verksamheten med tygtryck och hon utvecklade tillsammans med den österrikiske konstnären Richard Künzl Sveriges första filmtrycksateljé. Genom filmtrycket blev det möjligt att sänka priserna och hennes tyger blev tillgängliga för fler. Filmtrycket möjliggjorde också större mönsterrapporter och djärvare kompositioner. Elisabeth Stavenow-Hidemark skriver i boken *Elsa Gullberg – Ett liv i textil* om de båda kvinnorna: ”Gemensamt för de båda var förmågan att knyta verkligt goda konstnärer till sig för de tryckta textilierna, konstnärer som på sätt och vis var större än de själva. Sverige var verkligen ett textilland av hög klass.”

Samtidigt som den svenska textilformgivningen blomstrade och exporterades till andra europeiska länder, Australien, Kanada och USA gick tillverkningen in i en kris den aldrig skulle återhämta sig från. 1950 arbetade 114 000 personer inom textilindustrin. På grund av bland annat konkurrens från låglöneländer tvingades många textiltillverkare till nedläggning eller omstrukturering och antalet anställda minskade med 60 procent under 1950- och 1960-talen. På formgivar-sidan försökte man gasa sig ur krisen.

– Samtidigt som tillverkningen flyttade utomlands satsade man stort på formgivningen. Det kan tyckas motsägelsefullt, att satsa på textilformgivningen när tillverkningsindustrin går dåligt, men kanske föder krisen en vilja att förnya sig? Det blir ett sätt att satsa sig ur en kris, säger Marie Odenbring Widmark.

Och satsade gjorde man. *Signerad Textil*, en av NK:s Textilkammars största kollektioner presenterades 1954. Kända målare, formgivare och arkitekter stod bakom de 21 mönstren, däribland Viola Gråsten, Stig Lindberg, →

TEXTIL-INDUSTRIIN TIDSLINJE

1764 Spinning Jenny tas i bruk och blir en viktig uppfinning och ett första steg mot storskalig textilproduktion.

1800 I början av 1800-talet grundas de första småskaliga textilfabrikerna i Sverige.

1830 Spinnmaskiner importeras från Belgien och möjliggör en storskaligare produktion.

1840 England börjar exportera maskiner vilket leder till mer avancerad utrustning och produktion.

1850 Den ökade produktionen innebär att textilier blir billigare och fler och fler börjar inreda med tyg. Textilindustrin är vid den här tiden den största industrin i landet.

1910 Den automatiska vävmaskinen introduceras och ökar produktionsstakten och lönsamheten.

1911 finns 175 textilfabriker i Norrköping.

1927 Elsa Gullberg textil och inredningar AB grundas. Företaget beskrivs ofta som Sveriges första moderna inredningsföretag.

1933 Josef Frank knyts till Svenskt Tenn för att rita möbler och formge tryckta textilier.

1935 Filmtryck kommer till Sverige genom Richard Künzl som tillsammans med Elsa Gullberg startar ett filmtryckeri.

1936 Astrid Sempe rekryteras till NK och ett år senare öppnar NK:s textilkammare under hennes ledning.

1938 Borås Wäfveri inrättar ett filmtryckeri.

1950 Textilkrisen inleds och fortsätter under 1960- och 1970-talet. Totalt går 70 000 jobb inom textilindustrin förlorade, delvis på grund av konkurrens från låglöneländer.

1960 Påslakanet revolutionerar bäddkulturen. Starka färger och stora mönster blir populära.

1970 Den inflytelserika 10-gruppen grundas av tio svenska textilformgivare.

1999 Sjuhäradsbygden står fortfarande för hälften av Sveriges textilexport.

2004 Signerad Textil kommer i nytryck hos Ljungbergs i samband med att kollektionen fyller femtio.

2017 Ikea släpper textilkollektionen Avsiktlig i samarbete med 10-gruppen.

2020 Textilindustrin i Sverige sysselsätter 22 000 personer, och en svag trend av att ta hem produktion kan skönjas sedan några år tillbaka.

Torn och paradisträd av Stig Lindberg.

22 000

personer arbetar med textil i någon form i Sverige. Sedan 2016 har den siffran ökat med några hundra personer varje år.

175

textilfabriker fanns i Norrköping 1911. Textilindustrin utgjorde en av Sveriges basnäringar.

9

tyger från kollektionen *Signerad Textil* kom i nytryck hos Ljungbergs när kollektionen fyllde femtio 2004.

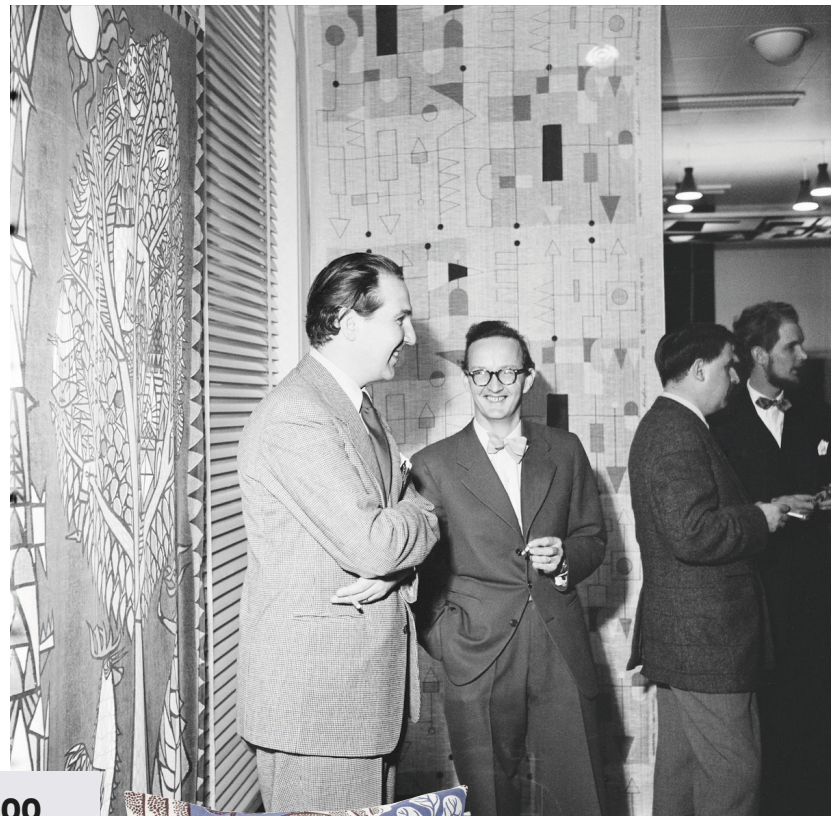

FOTO: NORDISKA MUSEET

Längst upp: Karl Axel Pehrson, Stig Lindberg, Olle Baertling och Olle Bonnier på vernissage hos Signerad Textil. **Ovan:** Kudde från Svenskt Tenn. **Höger:** Josef Frank.

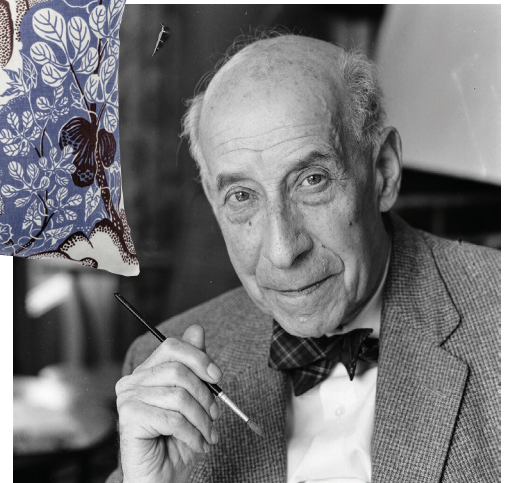

FOTO: LENNART NILSSON

Vänster: Ullfillet Margaret Rose av Olle Eksell. Ovan: Butiken Elsa Gullberg, år 1962.

”De här tygerna har verkligen upplevt en återkomst”

FOTO: ERIK HOLMÉN/NORDISKA MUSEET

Till vänster: Viola Gråsten vid vävstolen, och Borås Wäfveri. Övan: Mönster av Ikea/10-gruppen.

”Det kan tyckas motsägelsefullt att satsa på textilformgivning när tillverkningsindustrin går dåligt, men kanske föder krisen en vilja att förnya sig.”

Alvar Aalto, Sven Markelius, Olle Bærtlings, och Karl Axel Pehrson. Bakom kollektionen stod Astrid Sampe som själv bidragit med ett mönster. Istället för de tidigare populära naturmotiven hade många av tygerna nu geometriska mönster. Mönstren trycktes hos den skickliga textiltryckaren Erik Ljungberg i Floda. Året därpå initierade Astrid Sampe Linne-linjen, ett samarbete med Almedals fabriker som skulle förnya det traditionella sortimentet i linneskåpet. I den färgstarka kollektionen ingick bland annat Stig Lindbergs handduk *Kökstrivsel* och *Perssons kryddskåp* av Astrid själv. När påslakanet kom i mitten av 1960-talet och starka färger och stora ränder bröt med tidigare ideal lanserade Astrid Sampe sin tredje kollektion, Lakanslinjen. Textilformgivaren Inez Svensson var under perioden 1957-71 konstnärlig ledare på Borås Wäfveri och var med och startade 10-gruppen 1970. 1958 grundades Ikea och i början av 1970-talet utgjorde textilierna en fjärdedel av deras omsättning. Ikeas textilier trycktes på Borås Wäfveri som 1972 också tillverkade 10-gruppens första kollektion.

De tyger och mönster som tillverkades under mönsterformgivningens glansdagar på 1950-, 1960- och 1970-talen är minst lika eftertraktade i dag, Facebook-grupperna för retrotyger samlar tiotusentals medlemmar och Josef Franks ikoniska mönster

syns i var och varannan Hemnet-annons.

– De här tygerna har verkligen upplevt en återkomst. De var kanske mindre populära på 1980- och 1990-talet när man bejakade det vita i större utsträckning. Men intresset för att inreda med starka färger och uttryck har kommit tillbaka. Sådant går ju i vågor och många av de här mönstren är så djärva i sin formgivning, och har otroligt hög kvalitet, verkligen moderna klassiker säger Marie Odenbring Widmark.

NIO AV TYGERNA från Signerad Textil kom i nytryck hos Ljungbergs när kollektionen fyllde 50 år 2004. 2017 lanserade Ikea textilkollektionen *Avsiktlig* i samarbete med 10-gruppen. Den svenska mönsterformgivningen står sig stark. Dessutom har textilindustrin sett de första tecknen på att fler företag väljer att ta hem produktionen. Cecilia Tall är generalsekreterare på Teko, bransch- och arbetsgivarorganisationen för svenska textil- och modeföretag. Hon vittnar om en liten ökning i textiltillverkning och sysselsättning de senaste åren.

– Det finns ett intresse för att flytta produktionen dit kunden är och textilproduktionen i Europa har ökat lite varje år sedan 2016. Även antalet anställda inom textilindustrin i Sverige ökar med några hundra varje år. ■